

ZŪDOŠĀS PĻAVAS. VAI TIEŠĀM IR TIK TRAKI?

Dabiskie zālāji ir viena no visvairāk apdraudētajām ekosistēmām Latvijā. Ja vēlamies, lai arī mūsu bērniem un mazbērniem ir iespēja sapīt Līgo vainagus, tad šis ir pēdējais mirklis, kad vēl varam ko darīt Latvijas dabisko zālāju labā.

Pirms 100 gadiem 30 %, mūsdienās mazāk nekā 1 % – tik strauja bijusi dabisko zālāju samazināšanās tendence Latvijā gadsimta laikā. Šie skaitļi liek uzdot jautājumus – cik ilgi vēl spēsim noturēt šo dabas bagātību, un vai puķainās pļavas nākotnē varēsim skatīt tikai vēstures arhīvu fotogrāfijās?

GOVIS lielā daļā saimniecību pašas nevar iziet pļavā noplūkt zāli, jo visu savu dzīvi pavada kūtī, kur barība tām tiek pievesta klāt.

• **Dabiskiem zālājiem raksturīga liela sugu daudzveidība, tie ir krāsaini un līdzinās košām persiešu paklājam.**

FOTO SHUTTERSTOCK UN NO PERSONISKĀ ARHĪVA

KAS IR DABISKIE ZĀLĀJI?

Latvijā ir sastopami gan dabiskie zālāji, gan cilvēku veidotie. Taisnības labad gan jāmin, ka zinātnieku starpā tiek laužti šķēpi, vai Latvijas teritorijā tādi īsteni dabiskie zālāji jebkad ir pastāvējuši, jo par dabiskiem zālājiem tiek uzskatīti tādi, kuru pastāvēšanu pilnībā nodrošina dabas apstākļi (nokrišņu daudzums, uguns, savvaļas zālēdāji, augsnes apstākļi), bet cilvēku saimnieciskā darbība (pļaušana un mājlopu ganišana) nav nepieciešama. Šādi zālāji lielākoties sastopami savannās un stepēs. Senatnē arī Latvijas teritorijā zālājus veidoja un uzturēja dažādi dabiskie procesi, no kuriem primāri minami pali un lielie savvaļas zālēdāji – tauri, sumbri, tarpāni. Bet, tā kā lielie savvaļas zālēdāji ir izmiruši, kā arī plaši veiktā meliorācija ir būtiski ietekmējusi palu darbību, tad mūsdienu Latvijā tādi dabiskie zālāji, kā tie minēti dabisko zālāju definīcijā, vairs nav sastopami. Līdz ar to, ja vēlamies būt absolūti korekti, tad Latvijas dabiskos zālājus pareizāk būtu saukt par daļēji dabiskajiem zālājiem – tie ir zālāji, kuru pastāvēšanu nodrošina cilvēku lauksaimnieciskā darbība (pļaušana un ganišana), bet vides apstākļus un sugu sastāvu nodrošina dabiskie procesi. Tomēr, lai nemulsinātu lasītājus ar jauniem jēdzieniem, arī šajā rakstā paliksim pie cilvēkiem labāk saprotamā dalījuma – dabiskie un cilvēku veidotie (kultivētie) zālāji. Lielāko daļu – 90 % – Latvijas pļavu kopplatības aizņem cilvēka veidotie zālāji, un tikai 10 % lielā platībā sastopami dabiskie zālāji. Absolūtos skaitļos tie ir nedaudz vairāk kā 60 tūkstoši hektāru, kas ir tikai 3 % no visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes Latvijā un mazāk nekā 1 % no visas valsts kopplatības. Tie ir ļoti satraucoši skaitļi, jo pirms 100 gadiem šādu zālāju platības Latvijā aizņēma 30 %.

• **Cilvēka veidotie jeb kultivētie zālāji sugu skaita ziņā ir daudz nabadzīgāki. Tajos parasti dominē dažas augu sugas. Attēlā redzamajā zālājā dominē dziedniecības pienene.**

NO 30 % UZ MAZĀK NEKĀ 1 %

Pamešana, aizaugšana, uzaršana, apmežošana, nosusināšana, nepiemērota apsaimniekošana, piemēram, smalcināšana un nopļautās zāles atstāšana uz lauka, – šie ir tikai daži iemesli, kāpēc dabisko zālāju platības Latvijā ir tik krasi sarukušas. Mūsdienās lielākajā daļā Latvijas saimnieko intensīvi – zeme ir resurss, no kura ar visiem spēkiem un visiem iespējamiem līdzekļiem cenšas iegūt maksimālu ražu un līdz ar to arī maksimālu peļņu. Mūsu senči zālājus apsaimniekoja draudzīgāk – tie tika tikai nopļauti un/vai noganīti, bet vides apstākļu (augšņu auglība, mitruma daudzums) un augu sugu sastāva veidošana pilnā mērā bija mammas dabas rokās. Pielāuj, ka liela daļa lasītāju joprojām atceras vaļējā siena vākšanas procesu – dakšošanu, vezuma kraušanu, zārdošanu, siena izkraušanu šķūnī utt. Cik daudzās Latvijas lauku saimniecībās joprojām siens tiek iegūts šādā veidā? Cik daudz zārdu, braucot pa Latvijas laukiem, mēs redzam? Maz, pavisam maz... Latvijas ainava gadsimta laikā ir ieguvusi pilnīgi citus vaibstus – kādreizējo puķaino pļavu vietā tagad zēl dzeltenī rāpšu lauki, zārdu nomainījuši siena un skābsiena ruļļi, zirgu pajūgos aizstāj jaudīgi un masīvi John Deere traktori, daudzu upju loki ir iztaisnoti, upes padarot par taisni tekošiem grāvjiem, kur vairs nevar notikt dabiskie palu procesi, un

• **Dzegužpīrkstītēm, līdzīgi kā citām savvaļas orhidejām, ir ļoti ierobežotas izplatīšanās spējas. 300 m attālumā tās spēj pārvarēt tikai 5–10 gados.**

pat govīs lielā daļā saimniecību pašas nevar iziet pļavā noplūkt zāli, jo visu savu dzīvi pavada kūtī, kur barība tām tiek pievesta klāt. Dabiskie zālāji Latvijā ir kļuvuši par vientuļniekiem – tie dzīvo katrs savu savrupu, atrauto dzīvi, bet to pastāvēšanai ļoti nepieciešama draudzēšanās ar sev līdzīgajiem. Daudzviet draudzība nav iespējama, jo dabiskos zālājus citu no cita šķir plašas aramzemes, apbūves teritorijas un meži. Lai zālāji ilgstoši spētu pastāvēt labvēlīgā stāvoklī, tajos jānodrošina sugu izplatīšanās – sugām no viena dabiskā zālāja jādodas ceļojumā uz citu dabisko zālāju. Šāda sugu apmaiņa veicina stabilas, genētiski daudzveidīgas un izdzīvot spējīgas populācijas. Par nožēlu jāsaaka, ka liela daļa dabiskajos zālajos esošo sugu ir ļoti kaprīzas – tām ir augstas prasības pret savu dzīvesvietu, kā arī tās spēj izturēt tikai īsus ceļojumus, jo ar grūtībām pārvar lielus attālumus. Ir veikti vairāki zinātniski pētījumi, lai noskaidrotu, cik tālu ar pašu spēkiem spēj pārvietoties dabisko zālāju sugas. Piemēram, savvaļas orhidejām (dzegužpīrkstītēm, dzegužpuķēm, naktsvijolēm utt.) ir ļoti sīkas sēklas, kas izplatās ar vēju. Lai šīs sēklas pārvarētu 300 metrus, jāpāriet aptuveni 5–10 gadiem.

Ir sugas, kurām ar ceļošanu klājas vēl grūtāk. Viena no Latvijas dabiskajos zālajos biežāk sastopamajām graudzālēm – parastais vizulis (saukts arī par trīseni, blusu zāli) – reti var aizcelot tālāk par vienu metru. Šādu sugu ir ļoti daudz, lielākoties visas dabisko zālāju sugas, tāpēc, ja zālāji cits no cita atrodas tālu, sugu ciemošanās ir gandrīz neiespējama. Senāk zālāji ainavā bija savienoti ne tikai tiešā veidā (atradās blakus) – sēklu pārnēsi no viena zālāja uz citu nodrošināja ganību dzīvnieki, sēklas tiem iekērās nagos, vilnā, kā arī ar ekskrementu palīdzību tās no viena zālāja tika transportētas uz citu. Arī vaļēja siena vešana palīdzēja sēklām izbirt ceļmalās, tādējādi veicinot to izplatīšanos. Tāpat sēklu transportēšanā liela nozīme ir upēm – palu laikā ūdenī esošās sēklas ar palu ūdeņiem tiek iznestas uz upes palienē esošajiem zālājiem. Ja upe ir regulēta, tajā būtiski tiek ierobežoti palu procesi un upe nespēj pildīt šo nozīmīgo funkciju. Latvijā trešdaļa upju ir regulētas, līdz ar to katrs pats varam izsecināt, cik lielai daļai zālāju upes vairs nespēj palīdzēt ar sēklu transportēšanu.

KĀPĒC DABISKIE ZĀLĀJI IR TIK ĪPAŠI?

Pieļauju, ka daļai lasītāju varētu rasties jautājums – un kas par to, ka dabiskie zālāji izmirst? Vieta jau tukša nepaliks – nebūs zālāju, būs rapši, mieži, kukurūza, lucerna utt. Ar ko tad rapši vai kvieši sliktāki par dabiskajiem zālājiem? Principā ne ar ko, bet katrai ekosistēmai ir sava jēga un nozīme. Mums kā sabiedrībai jāreķinās, ka, ļaujot izzust dabiskajiem zālājiem, līdz ar tiem zudīs arī daudzas funkcijas un procesi, ko tie nodrošina. Un šīs funkcijas un procesus rapšu lauks nekad nespēs aizstāt... Dabiskie zālāji sugu daudzveidības ziņā ir pasaules superekosistēmas – uz mazu laukuma vienību tajās ir lielāks sugu piesātinājums nekā izslavētajos tropu mežos, kas ieguvuši pasaules bioloģiski daudzveidīgākās ekosistēmas titulu. Pasaules rekords pieder zālājam, kas atrodas Argentīnas kalnos, – tur vienā kvadrātmetrā ciešā

Ja zālāji netiks pļauti vai ganīti, tie lēnām aizaugs un beigās pārvērtīsies par mežu, augsni pārklās kūla.

saskaitīsim 30–40 augu sugas, kas arī nepavisam nav pelāms skaits. Latvijas dabiskajos zālajos kopumā sastopamas vairāk nekā 520 augu sugas – tā ir trešā daļa no kopējās Latvijas floras. Tāpat tajos mājvieta ir aptuveni 33 % Latvijas Sarkanās grāmatas augu sugu, kā arī par piemērotāko dzīvotni dabiskos zālajos atzinušas savvaļas orhidejas – 66 % no visām dzegužpīrkstītēm, dzegužpuķēm un naktsvijolēm sastopamas dabiskajos zālajos.

• **Sibīrijas skalbe – īpaši aizsargājama suga. Tās populācija dabisko zālāju iekultivēšanas un nosusināšanas dēļ strauji sarūkusi.**

• **Raspodīņš – dabiskajos zālajos bieži sastopams ārstniecības augs.**

Bet dabiskie zālāji nav nozīmīgi tikai augiem – tajos dzīves telpu atradušas arī daudzas putnu un kukaiņu sugas. Putniem dabiskie zālāji nodrošina gan ligzdošanas, gan barošanās, gan pavasara un rudens migrāciju laikos tik nepieciešamās atpūtas iespējas. Latvijā regulāri ligzdo apmēram 200 putnu sugas, no kurām vismaz 50 sugas ligzdo zālajos. Ķikuta, melnās puskuitālas, grišļu kauķa un citu zālajos ligzdojošo putnu sugu sastopamība Latvijā ir tiešā mērā atkarīga no dabiskajiem zālājiem. Ja nebūs dabisko zālāju, arī šīs putnu sugas no Latvijas faunas izzudīs. Vēl iespaidīgāki skaitļi saistāmi ar bezmugurkaulniekiem. Latvijā zināmo bezmugurkaulnieku sugu skaits pārsniedz 14 tūkstošus, no kuriem lielākā daļa ir kukaiņi, un trešā daļa no tiem ir atkarīgi no dabisko zālāju pastāvēšanas. Ikdienā, ieraugot skaisti ziedošu pļavu, mēs parasti neaizdomājamies, kas notiktu, ja šādas pļavas vairs nebūtu. Pirmais, kas nāk prātā, domājot par to, – mēs pazaudētu brīnišķīgu ainavu, bet dabisko zālāju sniegtie labumi, kurus tie mums dāvā pilnīgi bez maksas, neaprobežojas tikai ar to ainavisko kvalitāti. Tie nodrošina mūs ar ļoti svarīgiem pakalpojumiem, piemēram, dabiskie zālāji piedalās klimata regulācijas procesos, piesaistot atmosfēras ogļskābo gāzi. Dabiskie zālāji samazina ūdens piesārņojumu, augsnes eroziju, kavē invazīvo sugu izplatīšanos (invazīvas sugas ir svešzemju sugas, kas rada apdraudējumu vietējām sugām), regulē palu stiprumu un samazina plūdu varbūtību. Dabiskajos zālajos pastarpinātā veidā neapšaubāmi tiek iegūti augstvērtīgi piena un gaļas produkti. Tā ir ārstniecisko augu un apputeksnētāju paradīze, dažādu krāšņumaugu šķirņu banka. Un, protams, dabiskajiem zālājiem ir nekādā naudā neizmērama materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma vērtība, estētiskā vērtība, dabas un vides izglītības vērtība, un par dabisko zālāju dzīvi ir vēl tik daudz neatklātā, tādējādi tiem piemīt arī unikāla zinātniskā vērtība.

KAS IR INDIKATORSUGAS?

Tās ir sugas, kas liecina par zālāja dabiskumu un ekstensīvas apsaimniekošanas ilglaicību. Latvijā par dabisko zālāju indikatorsugām izraudzītas 54 augu sugas, no kurām kā pazīstamākās minamas gaiļbiksīte, Eiropas saulpurene, dzirkstelīte, īstā (dzeltenā) madara, bezdelīgactiņa u. c.

Tiem, kuru īpašumā ir dabiskie zālāji, jāturpina to mērena apsaimniekošana – pļaušana un/vai ganīšana –, veicinot arī sugu izplatīšanos – atstājot nenopļautus laukumus, kur izziedīs sēklām un patverties putniem, kukaiņiem un citiem dzīvniekiem. Arī tie cilvēki, kuru īpašumā nav tāda dabas bagātība kā dabiskie zālāji, var dot savu artavu šīs bagātības saglabāšanā. Ikviens savā piemājas mauriņā var ierīkot ko līdzīgu dabiskai pļavai, bet tas, protams, prasīs pamatīgu darbu, ievācot sēklu materiālu. Latvijā vēl joprojām ziemēļ nav nopērkamas dabisko zālāju sēklas (neuzķerieties uz reklāmām par pļavu puķu maisījumiem – tiem ir visai tāla līdzība ar īstām dabisko zālāju sēklām!), tādēļ ikvienam šādu zālāju mīlotājam jābrūņojas ar pacietību un pašam jāmēģina ievākt dabisko zālāju sēklas no kāda zināma bioloģiski vērtīga zālāja. Darbs nav viegls, bet gandarījums, kad jūsu mauriņš palēnām pārtaps skaisti ziedošā pļavā, būs ļoti liels. Un kur nu vēl apziņa, ka šādā veidā jūs palīdzat noturēt Latvijas dabisko pļavu sēklu banku. Tāpat svarīgi mainīt līdzšinējo apsaimniekošanas praksi pilsētās, nemēģinot katru kaut nedaudz paaugušos zāles stiebru tūdaļ nopļaut, bet atļaut tam izziedēt, tādējādi priecējot gan pilsētas iedzīvotājus, gan arī veicinot bioloģisko daudzveidību. Tas pats attiecas arī uz ceļmalām, kas bieži vien intensīvi apsaimniekotās vietās ir vienīgās teritorijas, kas dabisko zālāju sēklām var kalpot par transporta koridoriem. Un nevajag aizmirst arī par savu atbalstu visām saimniecībām, kuru piena, gaļas, medus vai ārstniecisko augu produkcija tiek iegūta dabiskajos zālajos. Iegādājoties dabiskajos zālajos iegūtas preces, mēs parādām savu vēstījumu, ka dabiskie zālāji mums ir svarīgi un mēs vēlamies tos saglabāt arī nākamajām paaudzēm!

KO VARAM DARĪT DABISKO ZĀLĀJU LABĀ?

Daudz jau ir pazaudēts, bet viss vēl nav zudis. Ar esošo dabisko pļavu pareizu un saprātīgu apsaimniekošanu un zālāju aktīvu atjaunošanu varam situāciju uzlabot. Svarīgi saprast, ka Latvijas zālāji bez cilvēka palīdzīgās rokas nevar eksistēt. Ja zālāji netiks pļauti

vai ganīti, tie lēnām aizaugs un gala beigās pārvērtīsies par mežu – augsni pārklās kūla, kareivīgākās sugas (parastā kamolzāle, Podagras gārša, meža suņburkšķis u. c.) no savām mājvietām izdzīs retās, īpaši aizsargājamās sugas un dabisko zālāju indikatorsugas, pakāpeniski ieviesīsies krūmi un koki, kas rezultēsies ar zālāja apmežošanu. ♣

DARBS nav viegls, bet gandarījuma sajūta, kad mauriņš palēnām pārtaps skaisti ziedošā pļavā, būs ļoti liela.

• **Eiropas saulpurene (dažādās Latvijas vietās saukta arī par bulļlapieri, sviesta bumbu, cāļa galvu u. c.) – bioloģiski vērtīga zālāju indikatorsuga. Eiropas saulpurenei ir tas gods būt par 2022. gada augu, tādēļ vērts tai pievērst pastiprinātu uzmanību. Ja pamanāt šo augu, ziņojiet par to dabas novērojumu portālā dabasdati.lv.**

• **Gaiļbiksīte.**